

Náš život spočíva na emóciách

Rozhovor. Sylva Daničková - Ladislav Kováč

S.D.: Jste vědcem, který byl navržen na Nobelovu cenu. Normalizační postih Vám znemožnil v práci pokračovat. Jak to bylo?

L.K.: Na Nobelovu cenu býva každý rok navrhnutý väčší počet vedeckých pracovníkov daného odboru a dostanú ju len jeden-dvaja. Myslím si, že tí, čo ma počiatkom sedemdesiatych rokov na cenu navrhovali, vyjadrili dôveru v kolektív na bratislavskej univerzite, ktorý som viedol, presvedčenie, že sme čosi významné urobili, ale oveľa viac urobíme v budúcnosti. Boli sme dobrým, výkonným kolektívom a mali sme predstih pred svetom. Ibaže vtedy, keď sa zvesť o návrhu rozšírila, náš kolektív už neexistoval: po čistkách sme museli zastaviť svoj výskum a ja i niektorí ďalší opustiť univerzitu. Neboli v tom politické dôvody. Príčina bola tá, ktorá aj v minulosti preriedovala chudobné rady slovenských vzdelancov – rovnostárstvo a závisť. Ak niekto len trochu z radu vyčnieval, vždy sa našli malé dušičky, dejinné vši, čo sa postarali o to, aby bol zadusený alebo aspoň zapadol do priemeru. Závisť, poväčšine maskovaná vznešenými tarániami o Bohu, ľude či národe, patrí k základným znakom slovenského folklóru rovnako ako ľudová pieseň. Myslím si, že je to hlavná príčina, prečo Slováci, v porovnaní s inými spoločenstvami, prispeli tak málo do pokladnice svetovej kultúry. Mimochodom: ten, čo chce pochopiť situáciu v slovenskej politike i slovenskej kultúre dnes, v závisťi a v komplexoch menejcennosti by mal rozpoznať dôležitý komponent jej úbohosti. Ak chceme niečo podstatné zmeniť, túto konštantu našej tradície musíme vytrhať od koreňov.

S.D.: Mohl by jste čtenářům Mostů přiblížit charakter své vědecké práce?

L.K.: To, čomu sme sa na univerzite venovali, bola bioenergetika – výskum procesov, ktorými sa premieňa energia v živých organizmoch. Aby sme sa mohli pohybovať, pracovať, myslieť, potrebujeme neustály prísun energie. Získavame ju v potrave. Tá sa v našom tele postupne spaľuje – ak básnici prirovnávajú život k ohňu, je to viac než iba metafora. Mechanizmy tohoto postupného spaľovania sa nepoznali a my sme zvolili nádejný prístup, ako ich vyjasniť, kombinovaním metód biochémie a genetiky. Nestihli sme; urobili to iní. Ja som sa po vyhnaní z univerzity uchýtil ako klinický chemik v pezinskej psychiatrickej liečebni – musel som plniť iné povinnosti a voliť úplne iné pracovné zameranie. Popri rutinnej práci snažil som sa preniknúť do psychológie a psychiatrie. Po piatich rokoch stal som sa pracovníkom ústavu fyziológie hospodárskych zvierat a bol som nútený rozšíriť svoju orientáciu o ďalšie vedné disciplíny. Po roku 1989 som sa na nejaký čas dostal do politiky; a tým sa predomnou vynorila nová nevyhnutnosť: oboznámiť sa s politológiou, ekonómiou i právnymi vedami. Takýto široký záber znalostí, vynútený okolnosťami, predstavuje ohrozenie inou zlou črtou, čo, žiaľ, charakterizuje rýchlenú slovenskú inteligenciu: polovzdelanosťou a diletantizmom. Aby som tomu vyhol, usiloval som sa vždy robiť z núdze cnosť: syntetizovať poznatky, spájať ich do jedného celku. Takto sa, na hraniciach všetkých tých vied, ktoré som menoval, zrodila vedná disciplína, ktorej sa prednostne venujem teraz, po návrate na univerzitu: kognitívna biológia.

S.D.: Tedy interdisciplinárny prístup, ktorý je dnes ve vede tak dôležitý.

L.K.: Kognitívna biológia je pokusom vyčleniť skúmanie poznania z filozofie a urobiť z neho prírodnú vedu. Z filozofie sa postupne vyčleňovali konkrétne vedy: kedysi dávno fyzika, neskôr chémia a biológia, dnes sa zakončuje osamostatňovanie psychológie a sociológie. Ako poznávame svet, čo vlastne z neho poznávame, ako našu schopnosť poznávať obmedzuje naša biologická výbava – to je to, čo skúma kognitívna biológia. Považujem tento výskum za veľmi potrebný, ba pre ľudstvo osudovo dôležitý. Nesmierne sme rozvinuli fyziku, chémiu, biológiu, vďaka nim vytvorili technickú civilizáciu, ale v znalostiach o človeku, o motívoch nášho konania, o morálke, sme od antiky temer nepokročili. Veľa vieme o chémii života, veď moja východzia disciplína, biochémia, dnes slávi triumfálne úspechy – a pre mňa by bolo vlastne jednoduché uchádzať sa o pár z jej vavrínov – ale málo, pramálo vieme o ľudskej duši. Oceán neznalostí a predsudkov dnes doslova ohrozuje prežitie ľudstva na Zemi.

S.D.: V čem je podstata problémů?

L.K.: Náš mozog nebol v evolúcii vytvorený pre nezávislé, „pravdivé“ poznávanie sveta, ale pre naše prežitie. Spolahlivo zaistoval prežitie v podmienkach, v akých sme boli selektovaní: keď sme žili ako malé neanonymné skupiny lovcov a zberáčiek v savane. Podmienky moderného života sú podstatne iné. Mozog nie je počítač, ako sa zvykne hovoriť. Riadia nás naše emócie a rozum je skôr len poslušným sluhom emócií. A tie naše emócie, to sú emócie lovcov a zberáčiek. Nezmeníme ich, ako si oddávna naivne predstavovali utopisti všetkých sfarbení, bieli, červení i zelení. Musíme ich poznať a zariadiť sa podľa toho. Pritom poznávanie nie je odhaľovaním nejakých hotových právd, ale vyvracaním predsudkov a ilúzií.

S.D.: Vy jste jediným predstavitelem Slovenska v Učené společnosti České republiky. Jak hodnotíte význam této společnosti?

L.K.: Predovšetkým chcem zdôrazniť, že chápem svoje zvolenie za zahraničného člena Učenej spoločnosti ako zvolenie osoby, ktorá spĺňa kritériá členstva, a nie ako človeka, čo prišiel „delať Slováka do Prahy“. Teší ma, že Učená spoločnosť ČR sa hlási k tradíciám tých učenej spoločností z 18. a 19. storočia, ktoré chápali vedu ako súčasť kultúry, k Českej učenej spoločnosti z r. 1784, Kráľovskej českej spoločnosti nauk z r. 1790 a Českej akadémii vied a umění z r. 1891. Dištancuje sa od Československej akadémie vied ako učenej spoločnosti sovietskeho typu, ktorá vedu chápala ako výrobnú silu. Považujem za dôležité, že kritériom členstva sú nie iba odborné kvality, ale morálna integrita, prejavovaná za komunizmu a zaväzujúca dnes. Ak sa medzi riadnych a zahraničných členov, ktorí všetci sú českej národnosti a českého pôvodu, dostal Slováka – a verím, že pribudnú ďalší, ktorí vyznávajú idey, na ktorých je Učená spoločnosť postavená – rozumiem tomu tak, že Učená spoločnosť ČR zároveň nadväzuje na tú tradíciu, ku ktorej patrili zo slovenskej strany Vavrinec Benedicti, Ján Jesenius, Pavol Doležal, Ján Kollár, Pavol Šafárik, Jaroslav Vlček, Tomáš Masaryk, Milan Štefánik a v duchu ktorej česká a slovenská kultúra, a veda ako jej súčasť, tvoria spoločnú československú kultúru.

S.D.: Je potěšující, že i když došlo k politickému rozdělení, mnozí vědci i umělci, a samozřejmě řada jiných občanů. nadále pociťují a pěstují tuto sounaležitost a vytvářejí krásný most přátelství a spolupráce.

L.K.: Keby sme to vzali čisto racionálne, vo vede je to skoro nutnosť. Už pred rozdelením sme boli malí, po rozdelení sme menší podstatne. Naďalej by sme mali mať spoločné grantové komisie, spoločne robiť akreditácie, konať spoločné konferencie a sympóziá, koordinovať zákonodarstvo v oblasti vedy a školstva, vymieňať si vysokoškolských učiteľov a študentov. Mali by sme sa všetkými silami zasadiť o to, aby českí študenti na Slovensku a slovenskí v Česku nemuseli platiť školné ako cudzinci. Chladný výpočet ukazuje, že je to vzájomne výhodné. No ešte závažnejšími sú pre mňa

citové argumenty. Odvolám sa opäť na kognitívnu biológiu. Náš život spočíva na emóciách a čím ich je viac, tým je bohatší a zmysluplnejší. U človeka sú emócie vo veľkej miere viazané na jazyk. Jazyk nie je iba prostriedkom na prenášanie informácií, má mnoho iných sociálnych funkcií a jeho konotácie, citové „podtóny“, sú veľmi dôležité. Blízkosť našich jazykov spôsobuje, že Slovak precituje českú literatúru i českú hudbu, ba povedal by som i českú krajinu, ináč než krajinu a diela iných spoločenstiev. Smetanova Má vlast je mojou vlasťou, vnímam túto hudbu ináč než hudbu Griega alebo Sibelia. Milan Kundera je mojím spisovateľom a čítanie jeho textov v češtine je pre mňa iným zážitkom, než ich čítanie vo francúzštine. Došlo by k zbytočnému citovému ochudobneniu na oboch stranách, keby sme si tento spoločný jazykový priestor nezachovali – preto je ale napríklad tiež treba, aby sa zavrhlí nechutné praktiky prekladania slovenských textov, určených pre české periodiká, do češtiny. To už ani nehovorím o hlúpych snahách zakomplexovaných koncipientov slovenského jazykového zákona vytlačiť zo Slovenska každodennú prítomnosť češtiny.

S.D.: Navíc je nutno říci, že si emocionálně nejenom rozumíme, ale se doplňujeme. Já dosud vzpomínám, co v našem programu v Laterně magice znamenalo zařazení SLUKU. Ta živelnost, spontaneita – i to jsme byli najednou my, Češi. A věřím, že tak to bude i pokračovat.

L.K.: Ja sa k Vám pridávam s presvedčením, že Učená spoločnosť ČR bude hrať významnú rolu v udržovaní a rozvíjaní československej vzájomnosti. Prial by som si, aby bola jednou z inštitúcií našej spoločnej Československej duchovnej republiky.